

keletkezésű volt. Ami a *Telek-hegy*-et és a *Telek-aljá*-t illeti: a szerző talán nem tud róla, de ezek a helynevek olyan, jól ismert és a régészetben nagy becsben tartott, kéziratos térképeken előkerülő dűlőnevek, amelyek szinte minden esetben egykori, középkori faluhelyet jelölnek. A szőlőt és földet is jelentő *Tardi* helynevünk jelentése kapcsán (amelyre nézve a szerzőnek nincs ötlete) érdemes lenne azon elgondolkodni, hogy esetleg a 19–20. században Újfaluban birtokos Tardy család állhat mögöttük.

5. SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA révén egy újabb kistrégióval bővült a magyar névkutatók által kiadott, így pedig vizsgálható helynévanyag, s remélhetőleg a jövőben is hasonlóképpen folytatódik a hasonló közlemények hosszú hagyományra visszatekintő sora.

\*\*\*

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

főiskolai docens; Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8175-405X>, e-mail: [gulyas.laszlo@nye.hu](mailto:gulyas.laszlo@nye.hu)

## Kiss Magdaléna, *A Körösmente folyóvízneveinek névrendszertani vizsgálata*

Líceum Kiadó, Eger, 2024. 379 lap

1. A magyar víznév kutatás az elmúlt évtizedekben jelentős elméleti és módszertani megújuláson ment keresztül. Egyre inkább előtérbe került az a szemlélet, amely a vízneveket nem elszigetelten, hanem a helynévi rendszerbe ágyazottan vizsgálja, figyelembe véve azok társadalmi, történeti és földrajzi összefüggéseit is. Ebben a megközelítésbe illeszkedik KISS MAGDALÉNA monográfiája, amely a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névanyagot dolgozza fel HOFFMANN ISTVÁN többszemponú helynévelemzési modellje alapján.

2. A monográfia hat nagyobb egységből áll. Az első fejezet (11–30) a magyar víznév kutatás történetét tekinti át, bemutatva azokat az elméleti és módszertani kereteket, amelyek a kutatás különböző időszakait meghatározták. A szerző részletesen tárgyalja a vizsgálati szemléletmódok alakulását, a víznevek rendszerszerű értelmezésének tudománytörténeti előzményeit, valamint a helynévkutatás interdiszciplináris megközelítéseinek megjelenését. A fejezet kitér a nemzetközi víznév kutatás eredményeire, a névanyag gyűjtésének és rendszerezésének módszertani kérdéseire, továbbá a névrendszertani elemzés elméleti alapjaira, külön hangsúlyt fektetve a névhasználat történeti, társadalmi és földrajzi összefüggéseinek vizsgálatára.

A második fejezet (31–42) az adatgyűjtés forrásait és a névközlés módszertani kérdéseit járja körül. KISS MAGDALÉNA adatgyűjtési és -feldolgozási eljárása egységes szemléletű és forráskritikailag megalapozott: a történeti térképek, a levéltári dokumentumok, a korábbi és előnyelvi helynévgyűjtések együttes bevonása hiteles névadatbázist eredményez. A különböző névalakok vizsgálatakor a szerző figyelembe veszi azok előfordulásait is, tekintettel az időbeli rétegzettségre.

A harmadik fejezet (43–52) a Körösök vízhalozatához kapcsolódó vízrajzi köznevek elemzésére koncentrál. Ezek a földrajzi köznevek a vízrendszer különböző részeinek – például patakoknak, ereknek, ágaknak, csatornáknak – a megnevezésében játszanak szerepet. A szerző részletesen bemutatja e köznevek alakulástörténetét: áttekinti a *vízrajzi köznév* fogalmát, e köznevek történeti rétegződését, valamint elemzi jelentésbeli sajátosságait és morfológiai felépítésüket.

A negyedik fejezet (53–56) elméleti-módszertani keretet ad a víznevek tipológiai vizsgálatához, HOFFMANN ISTVÁN többszintű helynévelemzési modelljére építve. E taxonómiai keret a vízneveket a vízrajzi objektumok típusai alapján az alábbi osztályokba sorolja: folyóvizek, állóvizek, álló- és folyóvizek részei, valamint források és kutak nevei.

A monográfia központi, ötödik fejezetében (57–149) a szerző a Körösmente vízhalozatához tartozó folyóvíznevek szerkezeti (funkcionális-szemantikai, illetve lexikális-morfológiai) és keletkezéstörténeti (szintagmatikus és morfematikai szerkesztés, jelentésbeli névalkotás, valamint szerkezeti változások révén alakult víznevek) elemzését végzi el.

A funkcionális-szemantikai elemzés során az egy- és kétrészes víznevek alkotóelemei jelentésbeli szerepük alapján három típusba sorolhatók: fajtajelölő (F), sajátosságot kifejező (S) és megnevező funkciójú (M) elemek. A vizsgálat tanúsága szerint a magyar víznév-kincsben a kétrészes nevek dominálnak; közülük is leggyakoribb az a szerkezeti típus, amelyben egy sajátosságot kifejező névrész kapcsolódik vízrajzi köznévhez (S + F). Ezek legnagyobb része az alakra, a méretre, valamint a víz színére utal. Az egyrészes víznevek funkcionális megoszlása nem mutat jelentős eltérést e tekintetben: a fajtajelölő (1,4%), a sajátosságot kifejező (2,9%) és a megnevező (2,3%) funkciójú nevek előfordulása viszonylag alacsony.

A lexikális-morfológiai elemzés a névalkotó tagok szóosztályi jellemzőinek, a grammatikai viszonyoknak és a szóösszetételi mintázatoknak a feltárására irányul. KISS MAGDALÉNA a HOFFMANN-féle lexémakategóriákból kiindulva, elemzési céljaihoz igazítva GYÖRFFY ERZSÉBET morfológiai és névrendszertani szempontokat érvényesítő rendszerezését alkalmazza. Ennek alapján külön tárgyalja az egy- és kétrészes neveket: az előbbieket jelölt és jelöletlen alakok szerint, az utóbbiakat főtag és bővítmény szerinti szerkezeti felosztásban rendszerezi. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a szemantikailag összetartozó nevek a grammatikai szabályok szerint egységes kategóriákban jelenjenek meg. Az elemzés alapján a kétrészes, jelöletlen szerkezetek többsége szintagmatikus, elsősorban jelzős szerkezetű. A névalkotásban leggyakrabban helynevek, köznevek és melléknévi jellegű lexémák vesznek részt, kisebb arányban pedig személynevek és számnevek. Az egyrészes, jelölt alakok esetében leggyakoribb az -s képzős forma, de előfordulnak folyamatos melléknévi igenévi, melléknévi származékos és határozós szerkezetek is.

A keletkezéstörténeti vizsgálat négy fő névalkotási típust különít el: a szintagmatikus és morfematikai szerkesztéssel kialakult neveket, a jelentésbeli névalkotást, valamint a szerkezeti változások révén létrejött vízneveket. Az elemzés alapján a szintagmatikus szerkesztésű, kéttagú víznevek túlnyomó többsége minőségjelzős vagy birtokos jelzős kapcsolatokból áll, míg a mennyiségjelzős formák ritkábbak. A morfematikai szerkesztéssel létrejövő nevek jellemzően -s, -d, illetve -ó, -ő képzők révén alakultak ki, de névszójeles vagy határozóragos formák is megjelennek közöttük. A jelentésbeli névalkotás magában foglalja azokat a szemantikai folyamatokat, amelyek a víznevek kialakulásában szerepet

játszanak. KISS MAGDALÉNA ide sorolja a jelentéshasadás, jelentésszűkülés, névátvitel és névköltöztetés nyelvi eszközeit, melyek közül a névátvitelen belül a metonímia szerepét emeli ki a névalkotás folyamatában. A szerkezeti változások több esetben is meghatározóak a Körösök víznévrendszerének alakulásában. A szerző részletesen elemzi a kiegészülés, bővülés, ellipszis és redukció jelenségeit, emellett kitér a névcserére, a deetimologizáció, valamint a népetimológia eseteire is.

A monográfia külön alfejezetben tárgyalja a névátvitel jelenségét, amely a külső keletkezésű nevek beépülését jelenti a Körösök víznévrendszerébe – hangalaki változással vagy anélkül. Ez a névalakulási folyamat elsősorban a nagyobb folyók nevei kapcsán figyelhető meg. A szerző az *Ér* helynévanyagának kronologikus elemzésén keresztül módszeresen és részletesen vizsgálja a névátvitel történeti vonatkozásait, amely lehetővé teszi a név beépülési folyamatának és időbeli rétegződésének feltárását.

A kötet utolsó, hatodik fejezete (150–153) a kutatás főbb eredményeit összegzi és értékeli: áttekinti a Körösmente vízneveinek névrendszertani vizsgálata során feltárt tendenciákat és jellegzetességeket. A monográfia tudományos értékét tovább növeli, hogy a szerző nem csupán a magyar nyelvű névanyagra alapozza az elemzését, hanem bevonja a román nyelvű elnevezéseket is. Ennek révén a kétnyelvű névállomány párhuzamos vizsgálata – amint azt KISS MAGDALÉNA is hangsúlyozza – a komparatív-kontrasztív megközelítés alkalmazásával új távlatokat nyithat a névanyag szerkezeti és funkcionális összehasonlításában.

A monográfia gazdag forrásanyagra támaszkodik, amelyben történeti térképek, levéltári dokumentumok, korábbi helynévgyűjtések és élőnyelvi adatok egyaránt szerepelnek. A kötet részeként közölt jegyzék a Körösmente vízrajzi közneveit rendszerezi, külön tárgyalva a magyar és a román víznevekben előforduló típusokat. A névanyag feldolgozását egy mintegy százoldalas adattár egészíti ki, amely a Körösmente folyóvíznév-állományát a korai ómagyar kortól kezdődően közli rendszerezett formában. Az egyes szócikkekben a címszó mellett megtalálható a víz lokalizációja, a név előfordulása, a forrás megjelölése, valamint – több esetben – az etimológiai magyarázat is. A kötet végén szereplő térképszelvények a Körösmente jelentősebb vízfolyásainak (Hármas- és Kettős-Körös, Fekete- és Fehér-Körös, Ér, Sebes-Körös) vízhálózatát ábrázolják, a főágak mellett a mellékágakat is jelölve, ami segíti a névanyag földrajzi elhelyezkedésének pontosabb értelmezését, valamint a helynévkutatás térbeli dimenzióinak alaposabb vizsgálatát.

3. Összegzésként elmondható, hogy KISS MAGDALÉNA monográfiája átfogó elemzést nyújt a Körösmente magyar és román folyóvízneveinek névrendszertani sajátosságairól. A kétnyelvű névanyag párhuzamos vizsgálata új szempontokat kínál a helynévkutatás számára, a részletes adattár és a mellékelt térképszelvények pedig lehetőséget kínálnak a névanyag történeti és földrajzi összefüggéseinek átfogóbb elemzéséhez, jelentős mértékben hozzájárulva a víznév kutatás tudományos eredményeinek gazdagításához.

\*\*\*

HAVASI-KOVÁCS HELGA

egyetemi adjunktus; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék; Eger

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4797-4366>, e-mail: [havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu](mailto:havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu)